ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	14/2	2020	343-359

BELİRLENİMCİLİĞE KARŞI ÖZGÜR İRADE: EPIKUROS'UN ÖZGÜR İRADE ÖĞRETİSİNİN ARKA PLANI[*]

Ceyda ÜSTÜNEL[**]

Makale Bilgisi **Article Info**
Başvuru: 03.11.2020 Received: 03.11.2020
Kabul: 18.12.2020 Accepted: 18.12.2020

Öz

Hellenistik dönemin önemli filozoflarından biri olan Epikuros (M.Ö. 431-270) evren tasarımını Demokritos'un atom teorisi üzerine kurar. Öğretiye göre, makro düzeyde gördüğümüz varlıklar sonsuz boşlukta devinen atomların, belirsiz bir zamanda, belirsiz bir yerde ve nadiren meydana getirdikleri sapmaların sonucu olarak oluşmaktadır. Belirlenimcilik ilkesine dayandırdığı bu evren tasarımında herhangi bir dış müdahale söz konusu değildir. Buna karşın filozof, insanın seçim özgürlüğüne sahip olduğuna da inanmaktadır. Bu noktada, belirlenimcilik ilkesinin özgür irade karşısında gücünü zayıflatarak insanoğlunun davranışlarının kendi seçimleri üzerinden ilerlediğinin altını çizer. Peki bu nasıl olmaktadır? Bu makale, fizik öğretisini atom teorisi üzerine kuran Epikuros'un özgür iradeyi belirlenimcilik ilkesiyle nasıl uyumlu hale getirdiğini irdelemektedir.

[*] Makaleme verdiği katkılardan dolayı sevgili Tuğushan ALP'e teşekkür ederim.
[**] Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: ckeyinci@ankara.edu.tr; ORCID:0000-0003-3006-930X

Anahtar Kelimeler: *Epikuros, Belirlenimcilik, Atom Teorisi, özgür irade.*

Determinism vs. Free Will: The Background of Epicurus' Free Will Doctrine

Abstract

Epicurus, as one of the pioneer philosopher of Hellenistic era (340-270 B.C.) establishes his universe design on Democritus' atomic theory. According to the doctrine, the beings we see at the macro level are formed as a result of the rarely seen deviations created by atoms moving in infinite space, in an uncertain time and in an uncertain place. There is no external intervention in this universe design, which is based on the principle of determinism. However, the philosopher also believes that human beings have freedom of choice. At this point, he underlines that the principle of determinism weakens its power against free will and that the behavior of human beings proceeds through their own choices. So how does this happen? This article explores how Epicurus, who built his physics doctrine on the atomic theory, harmonized free will with the principle of determinism.

Keywords: *Epicurus, Determinism, Atomic Theory, Free will.*

Helenistik dönemin önemli filozoflarından Epikuros, M.Ö. 341 yılında Samos (Sisam) adasında dünyaya gelir. Felsefeyle olan ilk tanışıklığını, Platoncu Pamphilios'a borçlu olsa da, filozofun ortaya koyduğu sistemin özünde olan öğreti Demokritos'un[1] atom teorisidir. Demokritos'un başat öğretilerini ise genç yaşında hocası olan Nausiphanes'ten öğrenir. M.Ö. 307/6 yılında Atina ile Pire arasında aldığı arazide, yakın arkadaşlarından ve takipçilerinden oluşan bir topluluk kurar. Bahçe adını verdiği bu toplulukta, Diogenes'in aktardığı kadarıyla M.Ö. 271'deki ölümüne kadar oldukça basit ve sıradan bir yaşam sürmüştür[2]. Etkisini M.S. üçüncü yüzyıla kadar canlı bir şekilde devam ettiren okulun[3], M.S. dördüncü yüzyıla gelindiğinde unutulduğunu görüyoruz.

[1] Demokritos, filozofun öğretisinde belirgin bir yerde olsa da genel anlamda Epikuros, Sokrates öncesi maddeci filozoflardan etkilenmiştir.

[2] Alfred Edward Taylor, *Epikuros*, çev. Ceyda Üstünel (Ankara: Fol Yayınları, 2020) 27-8.

[3] Epikuros'un kurduğu Bahçe'yi tanımlarken kullandığımız "okul" sözcüğünü açmamız gerektiğini düşünüyoruz. Bunun nedeni, Long'un da ifade ettiği gibi (Anthony Arthur Long, *Hellenistic Philosophy Stoics, Epicureans, Sceptics* (United States of America: University of California Press, 1986), 15.) topluluğun yapısının, bir araştırma merkezi ya da öğretim kurumu olarak sayabileceğimiz *Academeia* veya *Lykeum*'dan farklı oluşudur. Bahçe, belli kurallar çerçevesinde bir araya gelen ve özünde 'dostluk' bağı ile birbirine bağlanmış Epikurosçulardan oluşmaktaydı. Topluluk, kamu yaşamından uzak duruyor ve

Bilgi teorisinde bir ampirik, ahlak öğretisinde ise bir hazcı olan Epikuros, fizik öğretisinde bizlere, atom ile sonsuz boşluktan oluşan bir evren tasarımı sunar.[4] Epikuros'a göre evrenin yapısı ve işleyişi tam olarak kavranmadıkça insanlar, evreni ve onun doğasını (evren tasarımını) mitolojik öykülere dayandırarak anlamlandırmaya çalışacak ve her şeyi var edenin tanrılar olduğuna inanacaktır. Bu yanlış inanç, insanların zihninde bir sevap-günah ikilemi yaratarak onların, ölümden korkmalarına ve ölümden sonra kendilerini bekleyen bir öte dünya olduğuna inanmalarına yol açacaktır. Epikuros, insanların içine sinen bu korkuyu onlardan çekip almak ister; çünkü korkuları kalkmadıkça onlar için tasarlanan ve merkezine hazzın koyulduğu yaşam biçimini reddetmeye devam edeceklerdir. Epikuros, tanrılardan korkmamızı değil, aksine onlara öykünmemizi ister. Zira onların sürdüğü yaşam, filozofun insanoğluna sunduğu yaşamın bir iz düşümüdür.[5] Bu ideal düzen içerisinde tanrılar, var olmanın arı hazzını sürmekte, kendi aralarında hoş sohbetler etmekte ve günlerini temaşa ederek geçirmektedirler. Peki tanrıların, kurucusu değil bir parçası oldukları bu evren nasıl meydana gelmiştir?

Atom, biz de dâhil olmak üzere etrafımızda gördüğümüz her şeyin (canlı ve cansız varlıklar) içerisinde var olan, bölünemeyen ve değişmeyen unsurdur. Epikuros, atomun bölünemeyen ve değişmeyen yapısı olmasaydı, her şeyin yokluğun içinde dağılıp gideceğini söylemektedir.[6] Atomlar birleşerek birleşik cisimcikleri oluştururlar. Bu birleşik cisim bir ağaç, bir kaya veya bir insan olabilir. Birleşik cisimler dağılarak çözüldüğünde ise, onu oluşturan atomlar yok olmazlar. Aksine atomlar birleşik cisimcikten

---

Epikuros'u bir hocadan ziyade bir kurtarıcı olarak görüyordu. Bu bakış açısının var olmasının ardında, Epikuros'un eğitim gördüğü hocalarını küçümsemesi ve onları neredeyse yok sayarak, ortaya koyduğu felsefi sistemin tamamıyla kendisine ait olduğunu iddia etmesi olduğunu düşünebiliriz. Topluluk üyelerinin Epikuros'un *Kathēgemones* yapıtından başka bir şey okumaya özendirilmemeleri ve onun özlü sözlerini sular seller gibi ezberlemiş olmalarının beklenmesi, araştırma ya da eğitim kurumundan ziyade bir guru çevresinde toplanmış bir topluluğu andırmaktadır.

4 Epikuros, Ksenokrates'in felsefeyi fizik, ahlak ve mantık olarak üçe ayırdığı ve felsefi sistemde kabul edilen bu bölümlemenin mantık kısmını reddetmiş, fiziği de ahlak için zorunlu bir giriş niteliğinde olmasından dolayı kabul etmiştir. Taylor, *Epikuros*, 48. Platon'un ve Aristoteles'in mantıksal yöntem üzerine kurup geliştirdikleri yöntembilimlerini reddeden Epikuros, ilkel bir tümevarım teorisi ortaya atıp bunu genel geçer kurallar bütünü anlamına gelen *kanōn* olarak adlandırmış ve böylece okul, felsefeyi kanonik, fizik ve ahlak olarak üç kısma ayırmıştır. (Taylor, *Epikuros*, 48)

5 Pierre Hadot, *İlkçağ Felsefesi Nedir?,* (tr.) Munda Cedden (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2011), 125.

6 Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, çev. Candan Şentuna (İstanbul: YKY Yayınları, 2003) 490.

ayrıldıktan sonra kendi özlerine dönerler. Filozof bunun nedenini şöyle açıklamaktadır:[7]

> Hiçbir şey yoktan var olmaz. Böyle olsa, kendi tohumuna gerek kalmadan her şey her şeyden çıkardı.

O halde, en ufak birim olan atomlar ebedi cisimlerdir. Atomlar üç niteliğe sahiptir: biçim, büyüklük ve ağırlık.[8] Atomların hepsi aynı ağırlıkta olmadıkları gibi, bulundukları yere göre de renk değiştiren bir yapıları vardır.[9] Sonsuz sayıdadırlar. Biçim çeşitliliği bakımından da sonsuzdurlar.[10] Epikuros bu savını "bu kadar çok çeşitliliğin sayıca sınırlı ve aynı biçimlerden çıkmasının olanaksız"[11] olduğunu vurgulayarak temellendirir.[12]

Aynı zamanda Epikuros'un evren tasarımı, sonsuz sayıdaki atomun, içinde özgürce devindikleri bir boşluğa sahiptir. Atomlar nasıl sayı bakımından sonsuzlarsa, boşluk da genişlik bakımından sonsuzdur. Epikuros atoma ve boşluğa yüklediği bu 'sonsuz' özelliğini şu sözlerle savunur:[13]

> "Eğer boşluk sonsuz, cisimler sonlu olsaydı, cisimler hiçbir yerde kalamaz, dayanacakları ya da çarpıp geri dönecekleri bir şey olmadan, sonsuz boşluğa dağılıp giderlerdi; boşluk sonlu olsaydı, bu kez de sonsuz sayıda cisim duracak yer bulamazdı."[14]

Epikuros, boşluğun sınırsız olduğunu başka bir yoldan giderek de şu şekilde ortaya koyar: Sadece sınırı olan bir şeyin kenara sahip olacağı önermesinden yola çıkarak (çünkü kenar da bir başka şeye göre kenardır), boşluğun kenara sahip olmadığını, kenarı olmayanın sınırı olmayacağını, bu yüzden de boşluğun sınırsız olduğu sonucuna varır. Boşluğun sınırsız olması

---

7 Laertios, Ünlü *Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 489.

8 Demokritos'a göre atomun biçim ve büyüklük olmak üzere iki niteliği vardır. Atoma üçüncü bir nitelik olarak ağırlığı ekleyen kişi ise Epikuros'tur. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 491. Bunlar cisimlerin kalıcı nitelikleri yani *sumptomata*'larıdır. Tim O'Kefee, "Does Epicurus Need the Swerve as an Archê of Collisions?", *Phronesis* 41, no. 3 (1996), 316.

9 Renk ve ağırlık ise atomların sahip olduğu değişken ilinekleridir.

10 Ne var ki Lucretius, *De Rerum Natura* adlı yapıtında atomların biçimlerindeki değişikliğin boyutlarındaki değişikliğe yol açması gerektiği önermesinden yola çıkarak, atomların farklı biçimlerinin sayıca sonlu olması gerektiğini, böyle olmazsa atomlara korkunç bir büyüme olanağı verilmiş olacağını söyler, krş. Lucr., I. 475 v.d.

11 Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 490.

12 Hatta Epikuros, temellendirmesini daha da ileriye götürerek her bir biçimin benzer atomlarının da kesinlikle sonsuz olduğunu ekler. Onun için sayı bakımından tek belirsiz olan, atomların çeşitliliğidir. Krş. Lucr., I. 520 vd.

13 Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 490.

14 Epikuros bu savını şu akıl yürütmeden yararlanarak da kanıtlamaya çalışmıştır: Her şeyin sonsuz olması gerekir; çünkü limitleri olan ne varsa o sınırlıdır ve kendi dışında bir şeye sahiptir. Fakat Her Şey'in dışında hiçbir şey olamaz. Taylor, *Epikuros*, 67.

gerçeğinden yola çıkarak Epikuros, boşluğun aşağısını ve yukarısını en alt ve en üst nokta olarak düşünmemek gerektiğinin[15] de altını çizer.

Atom ve boşluk gibi zaman da sonsuzdur ve "atomlar sonsuz zaman boyunca durmadan devinirler."[16] Çünkü salt varlık olarak atomlar, boşluksuz düşünülemez. Bu devinmenin ise bir başlangıcının ve sonunun olmadığını aklımızda tutmamız gerekir. 'Devinme'nin atomların doğal hareketi olduğunu artık biliyoruz. Şimdi ise atomların bu doğal hareketi nasıl gerçekleştirdiklerine ve varlıkları nasıl oluşturduklarına bakmamız gerekir.

Doğal hareket denildiğinde kastedilen, atomun boşlukta herhangi başka bir atomla çarpışmadığı sürece sürdürdüğü devinimidir. Devinim, aşağıya doğru doğrusal bir düşüşle gerçekleşir. Aşağıya doğru dememizin nedeni, Epikuros'un atoma eklediği ağırlık niteliğinden[17] ileri gelir.[18] Bu yön çıkarımına, Taylor'un da dediği gibi,[19] nesnelerin yer çekiminin etkisiyle yere doğal olarak düşmeleri gözlemlenerek varılmıştır. Atomların ağırlıkları birbirinden farklı olsa da, boşlukta aşağıya düşerken[20] ağırlıklarından bağımsız olarak aynı hızda hareket ederler. Atomların aynı hızda gerçekleştirdikleri düşüşleri ise, hiçbir engelle karşılaşmadıkları sürece sonsuzluk içerisinde devam eder durur. Tahmin edebileceğimiz gibi bu şaşmaz belirlenimcilik içerisinde, birleşik cisimciklerin şekillenebilmesi mümkün değildir; çünkü hareket aynı hızda gerçekleştiği sürece hiçbir atom diğerini geçemez. Bu noktada Epikuros, atomun bu tekdüzelikten çıkabilmesi için ona hareket özgürlüğü tanımak zorunda kalır. Bu, Epikuros'un kendi zamanından günümüze değin nasıl olduğu konusunda tartışmaların [21] bitip tükenmek bilmediği 'sapma' teorisidir. Yunancası

---

15 Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 496.

16 Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 490. Cicero, atomların hareketini *De Natura Deorum*'da şu sözlerle ifade eder: "O halde genişlik, uzunluk, yükseklik bakımından sınırsız olan bu boşlukta sayısız atomun sonsuz gücü oradan oraya dolaşır, bu atomlar aralarında boşluk olsa da kendi aralarında birbirlerine bağlıdırlar ve biri öbürünü yakalayarak birbirlerinden ayrılmazlar; bunlardan nesnelerin biçimi oluşur…" Nat. D., I. 54.

17 Cic., Fin., i. 18: "Epikuros, bu aynı bölünemeyen ve katı parçacıkların kendi ağırlıklarından dolayı aşağıya doğru dik olarak düştüğünü düşünür." Fat., 47: "…bu yüzden (atomun) kendi ağırlığından dolayı doğasına uygun hareket etmediğini söylemezsin."

18 Demokritos, ağırlık niteliğini atoma yüklemediği için, atomların boşlukta herhangi bir yönde hareket ettiklerini söylemiştir.

19 Taylor, *Epikuros*, 69.

20 Taylor bu düşüşün "…atomların bir diğerine olan orijinal uzaklığını koruyarak, aşağıya doğru her an yağmur gibi yağması gerek"tiğini vurgular. Taylor, *Epikuros*, 71.

21 Epikuros'un sapma teorisi ile özgür irade arasındaki ilişkiyi irdeleyen çalışmalardan seçtiğimiz belli başlı yapıtların künyeleri şöyledir: Cicero, *De Fato*; *De Finibus*; *De Natura Deorum*, Cyril Bailey, *The Greek Atomists and Epicurus*, (New York: Oxford University Press, 1928); Carlo Guissiani, Studi lucreziani vol. 1. Of Lucreti Cari De Rerum Natura Libri Sex, (Torino, 1869); Walter Englert, "Epicurus on Swerve and

παρέγκλισις, Latincesi ise *clinamen* olan bu teorinin ayrıntılarını, Lucretius'un *De Rerum Natura* adlı yapıtından öğreniriz.[22] Sapmanın, makro düzeydeki birleşik cisimcikleri nasıl oluşturduğunu bir yana bırakarak teorinin, *libera voluntas* yani 'özgür irade' kavramını olası kılan yönü üzerinde duralım.

Fizik kanunlarıyla işleyen bir evren modeli ortaya koymuş olsa da Epikuros, aynı dönemde faaliyette olan Stoa okulunun belirlenimcilik ilkesine karşı durmak ister; çünkü bu türden bir belirlenimciliğin beraberinde oldukça sağlam bir kader inancını getireceğini, bunun da insan mutluluğuna gölge düşüreceğine inanmıştır. Zira, bireyin başına ne geleceğini bilememesinden dolayı içine girdiği belirsizlik, beraberinde zihinsel acıyı da getirir. Epikuros'a göre zihinsel acıyla ruh, sadece şu anın değil, geçmişin ve geleceğin hesabıyla da zor duruma düşer.[23] Bu noktada filozof insanoğlunun "özgür" iradeye sahip olduğuna inanır; çünkü Epikuros'a göre zorunluluk ve rastlantı dışında kişinin kendi seçimleri doğrultusunda meydana gelen olaylar vardır. Bu inancını, tanrılar hakkında dindarca düşünen, buna karşın ölümden korku duymayan bir insanın kader üzerine nasıl düşündüğünü aktarırken şu cümlelerle vurgulamıştır:

> "Bu adam…bazı kimselerin her şeyin efendisi olarak gördüğü (kaderi) alaya alır (ve bazı olayların daha çok zorunlulukla), bazılarının rastlantıyla ortaya çıktığını, bazılarının da bizim elimizde olduğunu söyler, çünkü zorunluluğun sorumlu tutulamayacağını, talihin kararsız olduğunu, bizim elimizde olanın da başka efendisi olmadığını ve kınamayla övgünün doğal olarak bu sonuncuyla ilişkin olduğunu görür."[24]

Belirlenimciliği savunanlar, inançlarımızın ve davranışlarımızın önceden meydana gelmiş olaylardan kaynaklandığına inanırlar. Bu noktada,

---

Voluntary Action", OSAP, no. 8 (1990), 275-91; David Sedley, "Epicurus' Refutation of Determinism", M. Gigante (ed), Syzetesis :Studi sull'epicureismo greco e romano offerti a Marcello Gigante, 1983; Tim O' Keefe, *Epicurus on Freedom*, (New York: Cambridge University Press, 2005); Jeffrey S. Purinton, " Epicurus On 'Free Volition' and the Atomic Swerve, *Phronesis* 44, no. 4 (1999), 253-299; Susanne Bobzien, "Did Epicurus Discover The free Will Problem?", D. Sedley (ed.), *Oxford* Studies in Ancient Philosophy Volume XIX, (United States of America: Oxford University Press, 2000); Lisa Wendlandt ve Dirk Baltzly, "Knowing Freedom: Epicurean Philosophy Beyond Atomism and the Swerve", Phronesis 49, no. 1 (2004): 41-71. D. Furley, *Two Studies In the Greek Atomists*, (New Jersey- Princeton: Princeton University Press, 1967).

[22] Ne yazık ki sapma teorisi ile ilgili günümüze Epikuros'tan herhangi bir şey ulaşmadığı için, bu teoriyle ilgili ayrıntılı bilgiyi, Epikuros felsefesini Roma'da yaymayı görev edinen Lucretius'tan edinmekteyiz. Lucretius dışında Cic. Fat. 22. ve Nat. D., i. 69.'da sapma teorisinin özgür iradeyle olan ilişkisini vurgulamıştır.

[23] Fr. 452. Epikuros, zihinsel acının bedensel acıdan çok daha ağır olduğunu düşündüğü için zihinsel hazları bedensel hazlara tercih etmiştir. Taylor, *Epikuros*, 88.

[24] Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 520.

mantıklı bir inancı mantıksız olandan ayırabilmek imkânsız hale gelir. Epikuros da haklı olarak, belirlenimcilik ilkesi uyarınca ortaya çıkan bir inancın doğrulanmasının, bu ilkenin karşıtından ortaya çıkan inancın onaylanması kadar zor olacağının altını çizmiştir.[25]

Epikuros da bu belirlenimciliğin karşısına özgür iradeyi koyup insana bir tercih hakkı vererek, kaderin insan zihnindeki gücünü zayıflatmaya çalışmıştır. Zira onun için tanrılar hakkında anlatılan masallara inanmak, kadere köle olmaktan çok daha iyidir:

> "(Nitekim doğa düşünürlerinin getirdiği kadere köle olmaktansa, tanrılarla ilgili efsaneleri kabul etmek daha iyi olurdu; çünkü efsane, tanrıları onurlandırdığımız takdirde, bağışlanma umudunu verir; kaderin zorunluluğu ise aman dinlemez)..." [26]

Bunun yanı sıra, bildiğimiz gibi, Epikuros felsefesi haz ve acı arasında yapılan bir tercih üzerine temellenmiştir. Hazlar da kendi arasında durağan ile hareketli (ya da devinim halinde) olarak ikiye ayrılmaktadır[27] ve bunlar arasında da yapılması gereken bir tercih vardır. Bu noktada Hadot, insanın durağan hazza erişmek için arzularına hâkim olması gerektiğini, bunu da özgür olmadan yapamayacağının altını çizer.[28] Fakat, insanın canı ve zihni asla öngörülemeyen bir hareketle harekete geçen maddi atomlardan meydana gelmişse, insan nasıl özgür olabilecektir? [29] Bu yüzden Epikuros, takipçilerine sunduğu bu yaşam tarzını olası kılmak için özgür iradeye ihtiyaç duyar. O da bu ihtiyacı karşılamak isteyerek sapma teorisini ortaya koymuştur. Sapmanın özgür iradedeki rolünü anlayabilmek için dikkatimizi Lucretius'a verelim.

Lucretius *De Rerum Natura* ikinci kitap, 251.-293. dizeler arasında özgür iradenin, atomların sapmasıyla gerçekleştiğini örneklerle anlatır.

> 251. Sonuç olarak, eğer her hareket daima birbirine bağlıysa; yeni hareket, eski hareketten belirli bir düzen içinde doğuyorsa ve atomlar nedenin, nedeni ebediyen takip etmemesi için saparak,

---

[25] Mitsis, Epicurus' Ethical Theory *The Pleasures of Invulnerability*, (United States of America: Cornell University Press, 1989), s. 133.; O' Keefe, *Epicurus on Freedom*, 131 v.d.

[26] Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 520.

[27] Epikuros, hazzın mutlu yaşamın ilkesi ve amacı olduğuna inanır. Ne var ki, hazların hepsi bizi mutlu bir yaşama götüren cinsten değildir. Bu yüzden hazlar arasında da bir ayrım yapar. Kısa süreli hazlar hareketli; insanı stabil halde tutan ve uzun süre devam edenler ise durağan hazlardır. Epikuros bu iki haz arasındaki farkı şu cümleyle ortaya koyar: "Nitekim sarsılmazlık ve acısız olma durumu durgun hazlardır; sevinç ve neşe ise eylemle birlikte devinim içinde görülür." Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 521.

[28] Hadot, *İlkçağ Felsefesi Nedir?*, 119.

[29] Hadot, *İlkçağ Felsefesi Nedir?,* 119.

kaderin düzenini bozan yeni bir harekete neden olmuyorsa, soruyorum dünya üzerindeki canlılar arasında var olan bu özgür (irade) nerede? Sayesinde her birimizin, hazzın öncülük ettiği yere doğru yöneldiği ve hareketlerimizi belirli olmayan bir zamanda ve belirli olmayan bir yerde değil de, bizzat zihnin götürdüğü yere doğru yöneltmemize neden olan, kader döngüsünden koparılmış bu irade, nerede diye soruyorum. Kuşkusuz, her bir kişiyi bu konularda harekete geçiren şey, kendi iradesidir ve hareketler, uzuvlar aracılığıyla buradan (bu iradeyle) yönlendirilir.

263. Zira, bariyerler açıldığı an atların, o gayretli güçleriyle bizzat zihnin (zihinlerinin) arzu ettiği çabuklukta öne doğru atılamadıklarını görüyorsun değil mi? Lakin, madde yığını, bütün bir beden boyunca harekete geçirilmelidir ki, uzuvlar boyunca seferber edildiğinde, tümüyle harekete geçmiş bir halde zihnin niyetini takip edebilsin. Böylelikle harekete başlangıcını zihnin[30] verdiğini ve hareketin, ruhun isteği ile ilerlediğini görebilirsin.

272. Bu, büyük güçlerin dışarıdan yönelttiği vuruşla ve büyük bir zorlamayla ilerlediğimiz zamankine benzer değildir; zira o zaman şu apaçık ortadadır ki, vücudun tamamına yayılan madde, istek uzuvlar aracılığıyla onu dizginleyene kadar, tümüyle bizim onayımız dışında ilerler ve sürüklenir. Nitekim, her ne kadar dışarıdan gelen güç bir çok kişiyi dürtse de, ayrıca hem onları gönülsüzce ilerlemeye hem de paldır küldür sürüklenmeye zorlasa da, gene de göğsümüzde (bununla) savaşabilecek ve (buna) karşı koyabilecek herhangi bir şeyin olduğunu görebiliyor musun? Bu şeyin (özgür iradenin) verdiği karar, nadiren madde yığınını uzuvlar ve kaslar boyunca sapmaya zorlar, yığından öne çıkanları (atom yığınından öne çıkanları) zapt eder ve yığın önceki gibi yatışır (durağan haline döner).

284. Bu yüzden atomlarda da aynı şeyin olduğunu, itme=darbe ve ağırlık özelliklerinin yanı sıra hareketlerinde, doğuştan bir güç olarak içimizde taşıdığımız başka bir nedenin olduğunu söylemek zorundasın; çünkü hiçbir şeyden hiçbir şeyin meydana gelemeyeceğini biliyoruz. Zira ağırlık, dışarıdan bir güç olarak adlandırabileceğimiz vuruşlarla herhangi bir şeyin meydana gelmesinin önüne geçer. Fakat, bizzat zihin, meydana gelen bütün olaylarda içsel bir zorunluluğa sahip olmasın ve sanki (bu düşünceye) yenik düşerek kabul etmek ve katlanmak zorunda kalmasın diye, 293. belirli olmayan bir zamanda ve belirli olmayan bir yerde atomların azıcık sapması bunu (özgür iradeyi) meydana getirir.

[30] Lucretius, kalp için *cor*, *cordis*,*n* sözcüğünü kullanmıştır. Bu sözcük 'kalp' olduğu kadar 'ruh', 'hisler' ve 'akıl' anlamlarını da taşımaktadır.

Metnin genel analizini yaptığımızda 251.-262. dizeler arasında atomların sapmadan özgür iradenin olamayacağının vurgulandığını; 263.-273. dizeler arasında özgür iradenin olduğu ve bu gücün yerinin zihin olduğunun dile getirildiğini; 284.-293. dizeler arasında da yine atomların saptığından bahsedildiğini görmekteyiz. Sapmanın özelliklerini şemalaştırdığımızda ise karşımıza şu başlıklar çıkmaktadır:

(a) Sapan atomlar, zihin atomlarıdır. O halde, özgür irade başlangıcını zihindeki atomların sapmasından alır. Sapan bu atomlar, bedene yayılmış bir halde bulunan ruh[31] aracılığıyla bütün bedeni harekete geçirir.
(b) Sapma, belirsiz bir yerde (*nec regione loci certa*) ve belirsiz bir zamanda (*nec tempore certo*) gerçekleşir.
(c) Sapmanın derecesi oldukça azdır (*exiguum*).
(d) Sapma nadiren (*interdum*) gerçekleşen bir şeydir.
(e) Atomlar, özgür iradenin arzu ettiği hareketi gerçekleştirebilmek için istek (*libera voluntas*) dışında 'itme/darbe' (*plaga*) ve 'ağırlık' (*pondus*) özelliklerine de sahip olmalıdır.

Epikuros felsefesine göre evrenin oluşum teorisinde, atomların mikro düzeyde gerçekleştirdikleri azıcık bir sapmanın, makro düzeydeki varlıkları oluşturduğunu biliyoruz. Epikuros, bu noktada sapmanın önceden tahmin edip yükleyebileceğimiz bir nedeni olmadan gerçekleştiğini söylemesine karşın[32], Lucretius özgür iradenin işleyişine bu özelliklerin yanı sıra içimizde taşıdığımız istenç gücünü de (*libera voluntas*) eklemektedir. Ayrıca Lucretius, belirsiz bir yerde ve belirsiz bir zamanda kalıplarıyla[33] özgür iradenin başlatmayı istediği hareketin, belirlenimcilik ilkesine göre önceden belirlenmediğini garantiye almak istemektedir. Bobzien, bu kalıbın, iki anlama gelebileceğini söyler. [34] Bunlardan bir tanesi sapmanın

[31] Epikuros, her şey gibi, ruhun da atomlardan, ama çok ince olanlarından meydana geldiğini belirtir; Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 497.

[32] Taylor, *Epikuros*, s. 72. Purinton, bu yüzden filozofun Khyrisppos, Karneades, Cicero ve Plutharkos gibi düşünürlerce eleştirildiğini söyler. Purinton, "Epicurus On 'Free Volition' and the Atomic Swerve", 271. İşin aslı Cicero *De Fato*'da sapma teorisinden bahsederken, Purinton'un da haklı olarak dikkat çektiği gibi, Epikuros'un gerçekte sapmanın nedensiz yere meydana geldiğini söylemediğinin farkındadır: (Epikuros) sapmanın nedensiz yere meydana gelmediğini sözlerle değil, fakat işin aslı itiraf etmek zorunda kalır. Purinton, "Epicurus On 'Free Volition' and the Atomic Swerve", 271.-2.

[33] Kalıp dememizin nedeni, Lucretius'un makro düzeyde canlıların var olmasına neden olan sapmadan bahsederken de aynı ifadeleri kullanmasıdır. Bu kalıp, belirlenimciliğin sapmanın ne zaman ve nerede olacağını önceden garantiye almasının önüne geçebilmek için konulmuştur.

[34] Bobzien, "Did Epicurus Discover The free Will Problem?", 309-310.

'rastlantısal' olarak gerçekleştiğidir. Bunun tersini de düşünmek mümkündür. O zaman sapma, 'rastlantısal' bir şekilde değil, fakat 'bir düzen' içerisinde gerçekleşiyordur. Bobzien, Lucretius'un ikinci yorumu ima ettiğine inanır.[35] Bu noktada araştırmacıya katılarak Lucretius'un, bu tür bir sapmanın 'rastlantısal' bir şekilde yaşanacağını ima etmediğini; çünkü çevirisini sunduğumuz metinde de gördüğümüz gibi, hareketin başlangıcının zihin olduğunu söylediğini biliyoruz.

Lucretius, *libera voluntas* yani özgür iradenin taze ve yeni hareketleri nasıl başlattığını göstermek için ise iki örnekten yararlanır. Bunlardan bir tanesi, önlerindeki bariyerlerin açılmasıyla, koşmak için öne atılan yarış atlarıdır. Bu örnekte, bariyerlerin kalkmasıyla önlerinde var olan kısıtlamadan kurtulan atlar, anında değil fakat kısa bir zaman sonra iradeleri doğrultusunda öne atılırlar. Lucretius'un belirttiği bu oldukça kısa diye tahmin ettiğimiz zaman aralığında, zihin atomları sapıp vücuttaki atomları harekete geçirir; harekete geçen bu atomlar da ruhun, zihnin niyetini takip ederek bedeni hareketlendirmesini sağlar. Böylece atlar koşmaya başlayarak yeni bir hareket yaratmış olurlar. Duraklama, isteğin başlangıcı ile bedenin o isteğe uyması arasında geçen zamandır. Bobzien bu duraksamayı, içeriden bedeni ruh aracılığı ile hareketlendirebilmesi için zamana ihtiyacı olan bir istencin varlığı varsayımında bulunularak açıklayabileceğimizi söyler.[36] O zaman bu örnekte hareket, dıştan herhangi bir zorunluluk olmadan, hareketi yapan kişinin özgür iradesiyle başlayan türdendir. Purinton, istenç bağlamında olmayan bir harekette bu duraksamanın olmadığına dikkat çeker. Bu, neden ve onun getirdiği sonucun bir arada işlediği bir süreçtir.[37]

Long'un da işaret ettiği gibi[38], bu örnek atların içinde özgür bir şekilde yeni bir hareketi başlatma olanağı taşıdıklarını göstermek için verilmiştir. Ne var ki, verilen bu örneğin hayvanlarda önceden motive olmamış özgür iradenin varlığı dışında bizlere herhangi bir bilgi sunmadığı düşünülmüştür.[39] Lucretius'un verdiği bu örneği değişik argümanlar ortaya koyarak desteklememesi ve örnek olarak bir hayvanı seçmesi kafa karıştırıcıdır. Aslında, Lucretius, özgür iradenin sadece insanlarda değil, yeryüzündeki bütün canlılarda olduğunu söylemişti. Ne var ki, yapmayı seçtikleri eylemlerin ahlaki sonuçlarından hayvanların değil, insanların sorumlu tutuldukları gerçeği, verilen bu örnekle bizim tam da bugün inandığımız anlamda bir özgür iradeden bahsedildiğini göstermediğini

[35] Bobzien, "Did Epicurus Discover The free Will Problem?", 310.
[36] Bobzien, "Did Epicurus Discover The free Will Problem?", 311.
[37] Purinton, " Epicurus On 'Free Volition' and the Atomic Swerve", 269.
[38] Long, *Hellenistic Philosophy: Stocis, Epicureans, Sceptics*, 58.
[39] Taylor, *Epikuros*, 72.

düşündürtür. Purinton, ne bizim ne de Epikurosçuların 'her yerde var olan canlıların' ahlaki açıdan sorumlu varlıklar olduğunu düşünmediğimizin altını çizer.[40] İki noktaya dikkat çekerek Lucretius'un verdiği örneğin arka planını göstermek istiyoruz:

(a) Lucretius, sapmanın insan veya hayvan olsun, her canlının zihin atomlarında zorunlu olarak gerçekleştiğine inanır. Çünkü ona göre her canlının içinde istenç gücü vardır.

(b) Epikuros hazzın bir erek olduğunu düşünerek canlıların doğdukları andan itibaren hazdan keyif aldıklarına, acıdan ise doğal olarak ve aklı işe karıştırmadan rahatsız olduklarına dikkati çeker.[41] Yani her canlı, içinde acıdan kaçan fakat hazzın peşinden giden bir içgüdüye sahiptir. Canlıların hazzın peşinden gitmesi bir anlamda onların kendi özgür irade gücünü devreye sokmaları demektir.

O halde, her canlının (a) istence sahip olması ve (b) doğası gereği hazzın peşinden gitmesi, Lucretius'un, eylemi yapan kişinin üstlendiği ahlaki sorumluluğu bir anlamda göz ardı ederek yarış atı örneğini vermesine neden olmuş olabilir. Varılan böyle bir genelleme, Lucretius için istenci yarış atı örneği ile örneklendirmesi için yeterlidir. Şair, bu durumda daha da ileriye giderek istencin arka planındaki ahlaki sorumluluğu düşünmemiştir. Başka bir deyişle, Lucretius için hazzın peşinden gitmeyle yarış atı, ahlaki sorumluluğunu yerine getirmiştir. Ama her hazzın peşinden gitmek ahlaki sorumluluğu garanti altına almadığı için, yarış atı örneğinin önümüzde bir ayağı kırık bir heykel gibi durduğunu söylemek gerekir. Atın buradaki koşma motivasyonu, eğitilerek kendisine kazandırılan bir özelliktir. Bu motivasyon, tam anlamıyla işleyen bir özgür irade ile bir tutulmamalıdır. Çünkü normal şartlar altında, ata kazandırılan bu motivasyona karşın koşmayı tercih etmeyebileceğini ummak garip olacaktır.[42] Atlar zihinlerinin bariyerlerin kalkmasına gösterdikleri o andaki geri bildirimle/tepkiyle ve koşullandıkları motivasyonla koşmaya başlarlar. Önlerinde iki seçenek vardır, koşmak ya da koşmamak.

At örneği, istencin zihin atomlarını saptırmasıyla vücudu nasıl hareket ettirdiğine bir örnek olarak verilmiştir. Şimdi inceleyeceğimiz diğer örnekte ise Lucretius, dışarıdan alınan darbe ve vuruşlarla vücudun zorunlu olarak içine itildiği hareketin, özgür irade tarafından nasıl durdurulduğu

[40] Purinton, "Epicurus On 'Free Volition' and the Atomic Swerve", 266.
[41] Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 522.
[42] Englert, Lucretius'un verdiği bu örnekte atın koşmayı tercih etmediğinin altını çizer, Englert W. G., "Aristotle and Epicurus On Voluntary Action", (PhD diss., University of Stanford, 1981), 113.

göstermek ister. Long, Lucretius'un başka bir örnek vermesinin, şairin özgür iradeyi değişik başlangıç noktalarından ortaya çıktığını göstermek için olduğuna inanır.[43] Örnekte, dışarıdan gelen vuruşlarla kişinin içindeki atomlar devreye girerek onu, gönülsüzce hareketin içerisine sokmaya başlamışken, zihin bu noktada kontrolü ele alır ve iş başındaki atomları saptırarak hareketi durdurur.

İki örneği bir arada değerlendirdiğimizde zihnin özgür iradeyi nasıl başlattığı ve içine sürüklendiği hareketi, özgür iradeyi işin içerisine katarak nasıl durdurduğunu görmekteyiz. Her iki durumda da özgür iradenin ortaya çıkmasını sağlayan ve atomları saptırarak özgür hareketi başlatan dışsal ve içsel nedenler vardır. Bu, ilk örnekte atın içinde var olan motivasyon, ikincisinde ise zorunlu harekete karşı koyma isteği ve gücüdür. İki örnekte de özgür iradeyle başlayan ve durdurulan hareketler, zihindeki atomların sapmasıyla gerçekleşir ve kişiyi bir anlamda özgür iradenin bilinç düzeyine çıkartır. Özgür iradedeki bilinç seviyesi ise, hareketi nokta atışıyla başlatır ve bitirir. Başlayan ve bitirilen bu hareketler süreksizdir, yani o anda gerçekleşir ve sonlanır. Bu iki örnekte de, zihin atomlarının neden saptığı açık seçik ortadadır.

Özgür irademizi; niyetlerimiz, karakter yapımız, içerisinde doğup büyüdüğümüz ortamın bize kattıkları ve belleğimiz gibi birçok etmen etkiler. Yani kişi, sadece dışsal faktörlerden değil, geçmiş deneyimlerinden, şu andaki karakter yapısından, arzularından, eğilimlerinden ve hatta anılarından ve gerçek inançlarından da etkilenerek harekete geçer.[44] Kısacası, kişi direkt ön planda olmayan ama arka planda işleyen ve karakterini şekillendiren bu etmenlerden yararlanarak da özgür iradesini kullanır. Lucretius'un verdiği her iki örnekte de faillerin karşısına, o andaki zihin yapıları ve yukarıda saydığımız diğer etmenlerle birlikte karar verecekleri bir 'seçim yapma özgürlüğü' çıkmaktadır. İki durumdan birisini tercih ederek ilerleyen bu özgür iradeye Bobzien, 'iki yönlü/taraflı istenç özgürlüğü' der. Atlar koşmamak yerine koşmayı, darbe ve vuruşlarla hareket haline sokulan kişi ise harekete sürüklenmek yerine ona karşı durmayı seçiyordur. Lucretius'un örneklerinde faillerin alternatif bir tercihe sahip olmaları, seçecekleri hareketin belirlenimcilik tarafından önceden karar veriliyor olmasının önüne geçer gibi görünmektedir. Böylelikle Lucretius, belirlenimcilikten bu şekilde kurtulmaya ve iki durum arasında bir tercih özgürlüğünü ön plana çıkartarak, belirlenimciliğin sunduğu neden sonuç zincirini kopartmaya çalışır. Burada fail, karar verme aşamasında o andaki zihin yapısı ve yukarıda saydığımız

[43] Long, *Hellenistic Philosophy Stocis, Epicureans, Sceptics*, 59.
[44] Bobzien, "Did Epicurus Discover The free Will Problem?", 290.

diğer etmenlerle birlikte hareket eder. Bobzien, bu tür bir özgür iradenin yol açtığı ahlaki sorumluluğun, belirlenimcilikten bağımsız bir seçimin aksine, kişinin o anda mevcut olan zihin yapısına bağlı olarak ortaya çıktığına inanır.[45] Fail, iki seçenekten birisini seçmek zorunda kalır. Eyleme tek başına, seçim yapmak zorunda bırakılmadan, kısacası her şeyden bağımsız olarak başlamamıştır. Bu yüzden belirlenimcilikten tamamen uzak bir özgür iradeden bahsedemeyeceğimizi düşünüyoruz.

Bu konuyla alakalı bir diğer önemli tartışma da özgür iradenin meydana gelebilmesi için zorunlu olduğu vurgulanan sapma teorisi üzerinedir. Sapma ile ilgili hatırlamamız gereken, sapmanın, 'itme/darbe' (*plaga*) ve 'ağırlık' (*pondus*) özelliklerinin yanı sıra istence (*libera voluntas*) sahip olan zihin atomlarında, belirsiz bir zamanda ve belirsiz bir yerde, nadiren gerçekleştiğidir. Epikuros'un kendisinden değil de[46] ardılı düşünürlerden öğrendiğimiz bu teori incelenirken en çok tartışmaya açılan konular, süreç içerisinde sapmanın mı yoksa istencin mi önce geldiği ve nadiren görünen sapma ile özgür iradeyle meydana gelen olay arasındaki ilişkidir.

Tartışmaya açılan ilk konu üzerinde duracak olursak bakacağımız ilk yer yine Lucretius olacaktır. Lucretius, dördüncü kitap 877.-891. dizeler arasında sapma ile istencin birlikte nasıl işlediğini şu şekilde anlatır:

> 877. İstediğimizde adım atabilmemizin nasıl meydana geldiğini, uzuvlarımızın değişik şekillerde hareket etmesine nasıl imkân tanındığını ve vücut ağırlığımızın öne doğru ilerlemesi gibi böylesi büyük olayın nasıl alışkanlık haline geldiğini anlatacağım, söylediklerimi kavra. 880. Öncelikle hareket imgelerinin ruhumuza ulaştığını ve ruhumuzu harekete geçirdiğini söylüyorum; buradan istenç ortaya çıkar. Zira zihin istediği şeyi önceden görmeden önce, herhangi birisi hiçbir eylem başlatamaz. (Zihnin) Önceden gördüğü şey, o şeyin imgesi olarak sabit kalır. O halde, ruh gitmek ve öne doğru atılmak istediğinde bizzat kendisini öyle bir harekete geçirir ki, tüm vücutta uzuvlar ve eklemler boyunca dağılmış olan ruhun gücünü

[45] Bobzien, "Did Epicurus Discover The free Will Problem?" 291.

[46] Araştırmacılar arasında bu durumun nedeni kabaca dört görüş altında toplanmaktadır: Birinci görüş, teoriyi Epikuros'un değil ardıllarının geliştirdiğini; ikinci görüş düşünürün sapmayı düşünce sistemine dahil etmesine karşın, bu özelliğin atoma eklenen üçüncü bir özellik olduğunu düşünmediği için hakkında konuşmadığını; üçüncü görüş, düşünürün sapmayı atoma üçüncü özellik olarak eklediğini, Herodotos'a Mektuplar'ın da bu ayrımı çizdiğini fakat mektubun günümüze ulaşan kısmında bu bölümde boşlukların olduğunu; dördüncü görüş ise düşünürün sapmayı atoma üçüncü bir özellik olarak eklediğini fakat bunu Herodotos'a Mektuplar'ı yazdıktan sonra yani kariyerinin geç bir döneminde ortaya koyduğunu savunur. Purinton, "Epicurus On 'Free Volition' and the Atomic Swerve", 294-5.

> anında harekete geçirir; bu gerçekleşmesi bakımından kolaydır; çünkü bir araya getirilmiş olan (ruh) bir arada tutulmaktadır. 890. Buradan hareketle ruh vücudu uyandırır ve 891. böylece atomları yavaş yavaş dürterek harekete geçirir.

Lucretius'a kulak verdiğimizde istencin doğurduğu bir davranışın meydana gelebilmesi için ilk önce istenen harekete ait imgelerin zihnimizi harekete geçirmesi gerektiğini görüyoruz. Zihin, imgeler ona çarpmadan önce harekete geçmiyor. İstencin ortaya çıkması ve böylece zihin atomlarının sapması için dışarıdan bir etkenin olma zorunluluğu var. Bunun yanı sıra yarış atları örneğinde gördüğümüz gibi, bedenin istencin arzuladığı hareketin içine sokulması için geçmesi gereken bir süre vardı. Bu süre içerisinde zihin, atomlarını saptırarak hareketin gerçekleşmesi için bedeni hareketlendirmekteydi. Yukarıda alıntıladığımız pasajdaki "ruh gitmek ve öne doğru atılmak istediğinde bizzat kendisini öyle bir harekete geçirir ki…" ifadesi tam da bu sürece vurgu yapmaktadır. Bu bilgilerden yola çıktığımızda, istencin sapmadan önce geldiğini akla daha yatkın bulmaktayız. David Sedley de bu yönde bir argüman ortaya atar. Fizik kurallarının, atomların karşısına izlenecek birden fazla yol açtığını ve bir atomun bir yolu ya da ötekisini takip etmesinin fizik kuralları açısından hiçbir nedeni olmadığını vurgular.[47] Bunun yanı sıra, canlı varlıkların fizik kurallarıyla işleyen kadar, bu kuralların dışında kaynaklanan hareketleri ve istekleri de vardır. Bunlar, fizik kurallarının açtığı yoldaki olasılıklar arasından yapılan seçimle meydana gelir.[48]Sedley, bu argümanıyla fizik kurallarına bağlı olmayan istencin, fizik kuralları çerçevesinde hareket eden atomları, yine fizik kurallarının atomların önüne açtığı birden fazla olasılıktan birisini seçmeye zorladığını söylemektedir. C. Giussani ve C. Bailey de isteklerin zihnin taze başlangıçları olduğunu ve istencin, zihin atomlarının saptırılarak meydana geldiğini söylemektedirler.[49]

Buna karşın sapmaların isteklerden önce geldiği de düşünülmüştür. Örneğin Fowler, sapmanın zihinsel aktiviteyi dışarıdaki hareket imgelerine odakladığına inanır. İstencin ortaya çıkabilmesi için imgelerin istençten daha önce var olması gerektiğini vurgulayan araştırmacı, bu sayede kişi zihninde karakterinin arzulayabileceği bir hareketi canlandırdığında istencin, dışarıdaki imgelere sapmalar aracılığıyla odaklanan zihnin getirisi olarak sapmayı takip edeceğini düşünmüştür.[50] Hatta Fowler, istenç ile hareket arasındaki süreyi, sapmanın isteği beklediği zaman aralığı olarak yani,

---

47 Sedley, "Epicurus' Refutation of Determinism", 42-43.
48 Sedley, "Epicurus' Refutation of Determinism", 42-43.
49 Carlo Guissiani, Studi lucreziani vol. 1. Of Lucreti Cari De Rerum Natura Libri Sex, (Torino 1869); Cyril Bailey, The Greek Atomists and Epicurus, 1964.
50 Purinton, "Epicurus On 'Free Volition' and the Atomic Swerve", 256.

zihnin onay verme süreci olarak değerlendirmiştir. Sapmayı gerçekleştiren atomlar gönüllü olarak hareketleri başlatamazlar; çünkü Purinton'un da vurguladığı gibi, bunu yapacak akılları yoktur. O halde onları, dışarıdan takip ettikleri imgelerden meydana gelecek harekete yönlendirecek bir üst unsura ihtiyaçları vardır. Onları yönlendirecek bu üst unsur da, Lucretius'un söylediklerinden anladığımız kadarıyla istençtir.

Sapmanın fizik kurallarıyla işleyen modelde karşımıza çıkan nadirliğin, istenç bağlamında da geçerli olduğunu görmüştük. Araştırmacılar nadir görünen sapma ile istenç arasındaki ilişkiyi de ele alarak değişik yorumlar ortaya koyarlar. Örneğin, Furley, atomların sapmasının açıklanamayan, nadir görünen, birdenbire meydana gelen ve motivasyona sahip olmayan hareketler olduğunun altını çizerek, sapmanın ahlaki açıdan değerlendirmeye tabi ve bilerek meydana getirilen hareketleri doğurmasını tutarlı bulmamıştır.[51] Furley'e göre istekler meydana geldiğinde sapmalar meydana gelmez; çünkü sapmalar oldukça nadir görülür ve Epikuros tarafından istenç bağlamında bu teorinin korunmasının nedeni, sadece insan yaşamının tamamıyla önceden karar verilen bir şey olmadığını kanıtlamaktan ibarettir.[52] İsteklerimiz mekanik bir şekilde karakterimiz, yaşadığımız çevreyle olan etkileşimimiz tarafından üretilmektedir.[53] Bu yüzden, bir ya da iki sapmanın insan istencini, ömrü boyunca garanti altına aldığına inanmıştır.[54] Kısacası Furley, istençten kaynaklanan her hareketin, atomların sapmasıyla açıklanması gerektiğini düşünmemiştir. Long ise, sapmanın istençten kaynaklanan hareketler meydana geldiğinde iş başında olduğunu düşünmekle Lucretius'un metninin daha kolay bir şekilde yorumlanabileceğine inanır.[55] Araştırmacı, kişinin ruhunun yani aklının bilinç halinde olduğu sürece, ruh atomlarının sapmasının nadir görünen bir şey olmadığının altını çizer.[56] Epikuros'un, sapmayı istencin bir birleşeni olarak sayarak bu zorluğun üstesinden gelmeye çalıştığını eklemiştir[57]

Epikuros'un sapmanın nadirliğine yaptığı vurguyla özgür iradenin işleyişini bir arada düşünmenin yolunun, failin istencini devreye sokmaya çalıştığı her olayın kendine has ve bir kere yaşanan türde olduğunu farz etmekten geçebileceğini düşünüyoruz. Furley özgür iradenin karakterimiz ve

---

[51] Furley, *Two Studies In the Greek Atomists*, 163.
[52] Furley, *Two Studies In the Greek Atomists*, 164 v.d.
[53] Furley, *Two Studies In the Greek Atomists*, 164 v.d.
[54] Furley, *Two Studies In the Greek Atomists*, 232; Purinton, "Epicurus On 'Free Volition' and the Atomic Swerve", 275.
[55] Long, *Hellenistic Philosophy Stocis, Epicureans, Sceptics*, 60.
[56] Long, *Hellenistic Philosophy Stocis, Epicureans, Sceptics* , 61.
[57] Long, *Hellenistic Philosophy Stocis, Epicureans, Sceptics* , 61.

içinde bulunduğumuz çevreyle olan etkileşimimiz tarafından mekanik bir şekilde üretildiği söylemişti. Bunu kabul etsek bile, özgür iradenin işin içine girdiği her durumu kendi içerisinde değerlendirdiğimizde, bunları bir kere yaşadığımız ve bir kere için karar verdiğimiz türden olaylar olarak görebiliriz. Örneğin, karakter yapımız, daha özele inersek damak zevkimiz uyarınca önümüze konan et yemeği yerine sebze yemeğini seçmemiz, dışarıdan mekanik gibi görünse de, seçim yaptığımız her durumu ayrı ayrı değerlendirdiğimizde, her biri o an için verilen kendine özel seçimler olmaktadır. O halde her durum için sapan zihin atomları da bir kereliğine ve nadiren sapmış olacaktır.

Sonuç

Epikuros'un, atomist bir düşünür olarak ortaya koyduğu fizik öğretisini, özgür irade bağlamında da korumaya çalıştığını gördük. Nasıl ki mikro düzeyde atomlar, sonsuz boşlukta ağırlıklarından dolayı aşağıya doğru akarken belirsiz bir yerde, belirsiz bir zamanda ve oldukça az derecede saparak bir araya geliyor ve makro düzeyde gördüğümüz varlıkları oluşturuyorsa, ruhumuzdaki atomlar da özgür iradeyi çalıştırmak için belirsiz bir yerde, belirsiz bir zamanda ve oldukça az derecede saparak bedendeki geri kalan atomları hareketlendirip failin istediği davranışı yerine getirmesini sağlıyorlar. Lucretius'un *libera voluntas* yani özgür irade üzerine söyledikleri bize bu çerçeveyi çizmesine karşın, detaylara indiğimizde araştırmacılar arasında görüş ayrılıklarının ön plana çıktığına şahit olduk. Örneğin, S. Bobzien C. Guissiani ve C. Bailey gibi araştırmacılarla aynı şekilde düşünmeyerek bu türden bir özgür iradenin belirlenimcilik ilkesinden tamamen ayrı düşünülemeyeceğinin altını çizmiştir. Ona göre, 'taze başlangıçlar' ifadesi doğru değildir; çünkü kişi o anda mevcut olan zihin yapısına göre istencini kontrol ediyor ve ortaya çıkartıyordur. Fowler da, C. Guissiani, C. Bailey ve D. Sedley gibi düşünmeyerek sapmaların isteklerden önce geldiğine inanır. Furley, sapmanın her istençte meydana gelmeyeceğini, çünkü Lucretius'un sapma için vurguladığı nadirlik niteliği ile bir arada değerlendirildiğinde bu sonuca çıkılamayacağını, isteklerimizin birçoğunun mekanik bir şekilde üretildiğini ve bir ya da iki sapmanın istenci bir ömür boyu garanti altına aldığını vurgulamıştır. Biz, Lucretius'un verdiği örneklerin yapısını incelediğimizde, iki durum arasında yapılan bir tercihle ilerleyen ve belirlenimcilikle tam anlamıyla bağlarını koparamayan bir özgür iradeden bahsedildiğini, özgür irade bağlamındaki bir hareketin başlangıcını, sapmadan mı yoksa istençten mi aldığı konusuna geldiğimizde Lucretius'un dördüncü kitap 877-891. dizeler arasında bize açıklayıcı bilgiler verdiğini, sapmanın nadirliği ile ilgili olarak var olan zorluğu ise, özgür iradeden kaynaklanan her durumu tek ve kendine özel olarak düşünerek aşabileceğimizi düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

Bailey, C., The Greek Atomists and Epicurus, United States of America: Russell&Russell, 1964.

Bobzien, S., "Did Epicurus Discover The free Will Problem?", D. Sedley (ed.), Oxford Studies in Ancient Philosophy Volume XIX, United States of America: Oxford University Press, 2000.

Cic. Fat., (Cicero, On The Orator Book I, On Fate, Stoic Paradoxes, Divisions of Oratory, Translated by Harris Rackham, Cambridge MA: Harvard University Press, 1992)

Cic. Fin., (Cicero, *De Finibus Bonorum et Malorum*, Translated by Harris Rackham, Cambridge MA: Harvard University Press, 1951)

Cic. Nat. D. (Cicero, Tanrıların Doğası, çev. F. Gül Özaktürk-Ü. Fafo Telatar, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006)

Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, çev. Candan Şentuna, İstanbul: YKY Yayınları, 2003.

Englert, W. E., "Aristotle and Epicurus On Voluntary Action", PhD diss., University of Stanford, 1981.

----------, "Epicurus on Swerve and Voluntary Action", OSAP/8 (1990), 275-91.

Hadot, P., *İlkçağ Felsefesi Nedir?*, (tr.) Munda Cedden, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2011.

Guissiani, C., Studi lucreziani vol. 1. Of Lucreti Cari De Rerum Natura Libri Sex, (Torino) 1869.

Long, A. A., *Hellenistic Philosophy: Stoics, Epicureans, Sceptics*, United States of America: University of California Press, 1986.

Lucr., (Lucretius, *De Rerum Natura*, Translated by W.H.D. Rouse, Cambridge MA: Harvard University Press, 1992.)

Mitsis, P., Epicurus' Ethical Theory *The Pleasures of Invulnerability*, United States of America: Cornell University Press, 1989.

O'Kefee, T, "Does Epicurus Need the Swerve as asn Archê of Collisions?", Phronesis, Vol. 41, No. 3, (1996), s. 305-317.

----------, Epicurus on Freedom, New York: Cambridge University Press, 2005.

Purinton, S. J., "Epicurus On 'Free Volition' and the Atomic Swerve, Phronesis 44/4 (1999), 253-299.

Sedley, D., "Epicurus' Refutation of Determinism", M. Gigante (ed), Syzetesis :Studi sull'epicureismo greco e romano offerti a Marcello Gigante, 11-51. Naples, 1983.

Taylor, E. T., *Epikuros*, (tr.) Ceyda Üstünel, Ankara: Fol Yayınları, 2020.